

Ruch Biblijny i Liturgiczny

Nr 5

ROK XXX

1977

A R T Y K U Ł Y

Ks. Tadeusz Brzegowy

NIELEWICKIE KAPŁAŃSTWO KRÓLESTWA IZRAELA*

Po śmierci Salomona dokonał się bardzo szybko rozpad wielkiej monarchii dawidowej¹. Pokolenia centralne i północne, które niegdyś dobrowolnie oddały się pod władzę Dawida², były i teraz skłonne odnowić ten pakt z potomkiem Dawida, Roboamem. Przedstawiciele tych pokoleń, a więc Izraela w tradycyjnym znaczeniu, udali się do Sychem, dokąd przybył też Roboam. Nic nie wiemy o procedurze zwołania czy prac tego zgromadzenia narodowego³. Tekst biblijny

* Artykuł niniejszy stanowi wyjątek z rozprawy doktorskiej, p.t.: *Les prophéties contre le sanctuaire royal de Béthel*, pisanej pod kierunkiem O. Roberta North'a, S. J., profesora na Marquette University, Milwaukee i na Papieskim Instytucie Biblijnym w Rzymie. Został on również wygłoszony jako wykład inauguracyjny roku 1976/77 w Wyższym Seminarium Duchownym w Tarnowie.

¹ Jako datę śmierci Salomona większość uczonych przyjmuje rok 931 przed Chr. Por.: R. North, *Reges* (Introductiones speciales in V. T. Libros, 3), Roma 1971, ss. 77—85 i tablica chronologiczna porównawcza na s. 200.

² Stało się to po siedmiu latach panowania Dawida nad pokoleniem Judy w Hebronie (2 Sm 5, 1—3). Por.: M. Noth, *Histoire d'Israël*, Paris 1970, ss. 196 nn.

³ Gdy chodzi o ramowe przedstawienie problemu, zob.: R. Kittel, *Geschichte des Volkes Israel*, Bd. 2, Stuttgart⁷ 1925, ss. 216—221.

mówi tylko: *Roboam udał się do Sychem, dokąd przybył cały Izrael, by go obwołać królem* — 1 Krl 12, 1. Informacja ta, która reprezentuje judejski punkt widzenia, robi wrażenie, jakoby nie chodziło o nic innego, jak o czystą formalność, podobnie jak niegdyś w wypadku Salomona⁴. Ale w rzeczywistości sprawa wzięła całkiem inny obrót i głęboki rozłam między kandydatem do tronu a zgromadzeniem okazał się w pełni. Zgromadzenie zażądało od kandydata do korony, by lżejszym uczynił jarzmo, które za Salomona zaczęło ciążyć niesamowicie. Lecz nieroztropność Roboama spowodowała zerwanie pertraktacji i tym samym, zerwanie unii personalnej Południa z Północą. Po okrzyku: *Izraelu, do twych namiotów!*, pokolenia Północy poczuły się jako nie mające nic wspólnego z *Syнем Jessego, z domem Dawida* (w. 16). W tej sytuacji zgromadzenie w Sychem obwołało królem nad całym Izraelem Jeroboama ben-Nebat⁵. Zresztą decyzja ludu nie była niczym innym jak przyjęciem i urzeczywistnieniem woli Bożej, wcześniej wyrażonej przez proroka Achiasza ze Szilo — 1 Krl 11, 30—31⁶. To wyznaczenie na króla przez proroka stawia Jeroboama w rzędzie charyzmatyków, na równi z Saulem czy Dawidem. Otrzymał on nawet od Boga obietnicę trwałości dynastii na wzór dynastii dawidowej pod warunkiem, że będzie zachowywał prawo przymierza (1 Krl 11, 38). To nam pozwala stwierdzić, że Jeroboam otrzymał władzę królewską całkowicie legalnie⁷.

Jest rzeczą zupełnie zrozumiałą, że Jeroboam, założyciel nowej dynastii, dołoży wszelkiego starania, by swoje królestwo usamodzielnic, uniezależnić od Judy⁸. Tymczasem Jeroboam zdawał sobie sprawę z obietnicy Bożej związanej z dynastią Dawida (proroctwo Natana proroka — 2 Sm 7, 10—17). Wiedział też, jaką atrakcją było sanktuarium arki przymierza na Syjonie, które za Salomona otrzymało wspaniałą świątynię. Jeroboam uświadomił sobie, że nie będzie nie-

⁴ W wypadku Salomona nie wiadomo nic o jakimś zgromadzeniu narodowym. Dawid w obliczu śmierci wyznacza Salomona na księcia (*nāgīd*). Następnie Sadok i Natan odprawiają krótki ryt sakry przy źródle Gichon (1 Krl 1, 28—40). Por.: A. Soggin, *Das Königtum in Israel*, ZAW Beih 104 (1967) s. 78.

⁵ Ciekawe tłumaczenie tego imienia proponuje Ewa Danelius, *The Sins of Jeroboam Ben-Nabat*, „The Jewish Quarterly Review” 58 (1968) 210—214: syn *Nb.t*, tzn. syn Hator, bogini egipskiej.

⁶ O historyczności tego epizodu traktuje A. Caquot, *Ahiyya de Silo et Jéroboam Ier*, „Semitica” 11 (1961) s. 25.

⁷ Jeżeli w Judzie władza przechodziła drogą dziedziczenia, to na Północy dochodziło częściej do głosu zgromadzenie narodowe w tej sprawie. Por.: A. Alt, *Das Königtum in den Reichen Israel und Juda*, VT 1 (1951) 2—22 = *Kleine Schriften zur Geschichte des Volkes Israel*, Bd. 2, München 1953, ss. 116—153; G. Fohrer, *Der Vertrag zwischen König und Volk in Israel*, ZAW 71 (1959) 1—22; O. Eissfeldt, *Einleitung in das Alte Testament*, Tübingen³ 1964, s. 388, nazywa Jeroboamowe dojście do władzy rewolucyjnym.

⁸ R. North, *Jeroboam's Tragic Social-Justice Epic*, W: Juan Prado *Festschrift* (cyt. wg manuskryptu autora).

zależności politycznej bez niezależności religijnej, kultowej. I tak podział polityczny pociągnął za sobą schizmę religijną⁹. Jeroboam podniósł do rangi sanktuariów królewskich dwa starodawne centra kultowe Izraela, Betel i Dan¹⁰. Wyposażył je w piękne statuy złotego cielca. Sam dokonał uroczystej dedykacji sanktuarium w Betel. Ustanowił też dla królewskiego sanktuarium kapłaństwo. Ale właśnie ta ostatnia inicjatywa królewska została osądzona bardzo ostro przez autorów biblijnych. Stwierdzają oni przy tej okazji, że sprawa ta stała się przyczyną grzechu domu królewskiego i ona spowodowała ruinę królewskiego rodu (1 Krl 13, 34). Spośród wszystkich instytucji kultowych ustanowionych przez Jeroboama, kapłaństwo określone jest wyraźnie jako nielegalne.

Powstaje pytanie, dlaczego kapłaństwo ustanowione w Królestwie Północnym było nielegalne. Aby dać odpowiedź na to pytanie, zamierzamy przeanalizować wypowiedzi biblijne mówiące o kapłaństwie Izraela (I), na ich podstawie ustalić, co rzeczywiście Jeroboam uczynił w sprawie tego kapłaństwa (II), wyjaśnić relację tego kapłaństwa do lewityzmu (III) i wreszcie jego relację do kapłaństwa jerozolimskiego (IV).

I. WYPOWIEDZI BIBLIJNE O KAPŁAŃSTWIE IZRAELA

W rocznikach wykorzystanych przez redaktora 1 Krl 12—14 zachowała się krótka informacja o nominacji kapłanów przez Jeroboama: *I (Jeroboam) powołał kapłanów, którzy nie byli spośród synów Lewiego* (1 Krl 12, 31b). W w. 32b jest jeszcze dodane, że ci kapłani byli ustanowieni dla królewskiego sanktuarium w Betel i że byli to *kapłani wyżyn (kōhanê habbāmôt)*. Komentarz Deuteronomisty, dołączony jako zakończenie historii męża Bożego z Judy (1 Krl 13), powtarza te informacje z równoczesnym opuszczeniem słów: *którzy nie byli spośród synów Lewiego*. Za to Deuteronomista zamieszcza nową informację o rekrutacji kapłanów: *Dla każdego, kto chciał, (Jeroboam) dawał inwestyturę, by został kapłanem wyżyn*¹¹. Ten sam redaktor wyjaśni następnie, że sprawa ta była wielkim grzechem Jeroboama (1 Krl 13, 34)¹².

⁹ Por. A. M. Dubarle, *Le jugement des auteurs bibliques sur le schisme de Jéroboam*, W: A. Fernández Festschrift, Madrid 1961, ss. 577—594; R. de Vaux, *Le schisme religieux de Jéroboam Ier*, „Angelicum” 20 (Festschrift J. Vosté, 1943) ss. 77—91 = *Bible et Orient*, Paris 1967, ss. 151—163.

¹⁰ Por. H. J. Kraus, *Gottesdienst in Israel. Grundriss einer alttestamentlichen Kultgeschichte*, München² 1962, ss. 174—179.

¹¹ Tekst Masorecki ma liczbę mnogą: *kōhanê*. Jednak większość starożytnych przekładów suponuje liczbę pojedynczą.

¹² W kwestiach krytyki literackiej i historii redakcji interesujących nas tekstów informują komentarze, np. M. Noth, *Könige I. Könige 1—16* (Biblischer Kommentar A. T. IX, 1), Neukirchen-Vluyn, 1968, ss. 268—72;

Mąż Boży z Judy (taki tytuł nosi anonimowy prorok, który rzucił klątwę na sanktuarium królewskie w Betel w dzień jego dedykacji) nie wypowiada się wcale na temat kapłaństwa (1 Krl 13)¹³. Zapowiada on tylko profanację sanktuarium przez spalenie kości ludzkich na jego ołtarzu.

Prorok Amos podczas swojej wizyty w Betel zaatakował najwyższego kapłana Amazjasza, ale nie zakwestionował legalności jego urzędu (Am 7, 10—17). To, co Amos gani, to niewłaściwa postawa kapłana, który uważa się w pierwszym rzędzie za urzędnika królewskiego zamiast być ambasadorem spraw Bożych. Amazjasz bowiem tak mówił do Amosa: *Widzący, idź, uciekaj sobie do ziemi Judy. I tam jedź chleb i tam prorokuj. Ale w Betel więcej nie prorokuj, bo jest ono królewską świątynią i królewskim pałacem* (w. 12—13). Sądził więc Amazjasz, że do prorokowania w Betel trzeba by mieć specjalne, królewskie upoważnienie. Nie baczy on na to, że prorok przychodzi z polecenia samego Boga¹⁴.

Prorok Ozeasz oskarża gwałtownie kapłanów Królestwa Północnego, ale i w jego oczach piastują oni urząd całkowicie legalnie. Są oni kapłanami Jahwe (Oz 4, 6). Przyczyną ich potępienia przez proroka jest ich zachowanie i ich czyny, których długa lista znajduje się w Oz 4, 4—11. Oto fragment tej wypowiedzi Ozeasza:

*... Przeciw tobie, kapłanie, skargę podnoszę.
Ty się potykasz we dnie i w nocy,
wraz z tobą potyka się prorok
— do zguby prowadzisz swój naród.
Naród mój ginie dla braku nauki;
ponieważ i ty odrzuciłeś wiedzę,
Ja cię odrzucę od mego kapłaństwa.
O prawie Boga twego zapomniałeś,
więc ja zapomnę też o synach twoich* (w. 4—6).

Jest bardzo prawdopodobne, że Ozeasz wygłosił tę mowę w sanktuarium królewskim Betel i w obecności miejscowego kapłaństwa. Prorok grozi kapłanom, w imieniu Boga, odrzuceniem od sprawowania urzędu kapłańskiego za zaniedbania w służbie kapłańskiej. Podstawowym obowiązkiem kapłanów było prowadzenie ludu do znajo-

291—95; Tenże: *Überlieferungsgeschichtliche Studien*, Darmstadt³ 1967, ss. 79—81; J. Gray, *I—II Kings. A. Commentary* (The Old Testament Library), London², ss. 311—13; 318—23.

¹³ Gdy chodzi o rekonstrukcję oryginalnej wersji proroctwa wygłoszonego przeciw sanktuarium w Betel, zob. M. Noth, *Könige*, dz. cyt., ss. 288, 292n. Analiza literacka opowiadania o Mężu Bożym jest przeprowadzona w studium T. Brzegowy, *Les prophéties contre le sanctuaire royal de Béthel*, Roma 1975, ss. 17—51.

¹⁴ Por. J. Maigret, *Amos et le sanctuaire de Béthel*, BiTeSai 47 (1962 Mai) s. 6.

mości Boga. Oni sami jednak ją odrzucili i nie mogą jej nauczać innych. Ozeasz zarzuca jeszcze kapłanom chciwość (w. 8), pijaństwo (w. 5), udział w rytach seksualnych kultów kanańskich (w. 10—11)¹⁵.

Inaczej jednak przedstawiała się rzecz dla Deuteronomisty i Kronikarza. To właśnie Dtr uzupełnił gróźbę proroka z Judy, dodając że na ołtarzu Betel zostaną spalone kości „kapłanów wyżyn” (1 Krl 13, 2ba; 2 Krl 23, 20). Kapłani Betel nie są już w jego oczach kapłanami Jahwe. Są oni po prostu „kapłanami wyżyn” jak kapłani kanańscy (1 Krl 12, 32; 13, 2, 33). Kapłani ci nie należą do świętego pokolenia Lewiego. Król dawał urząd kapłański każdemu kto tego zapragnął (13, 33).

Podobnie Kronikarz zrównuje kapłaństwo Królestwa Izraela z kapłaństwem ludów pogańskich¹⁶. Kapłani ci nie mogą się równać ze swoimi kolegami z Judy, synami Aarona i Lewitami (2 Krn 13, 10). Co więcej, nie są oni wcale kapłanami Jahwe. Abiasz, król judzki, który ustawicznie wojował przeciw Izraelowi, przed jedną z bitew wygłosił przemówienie do synów Izraela. Oto jego fragment: *Czy to nie wy wygnaliście kapłanów Jahwe, synów Aarona i Lewitów, czy to nie wy poczyniliście sobie kapłanów jak u ziemskich narodów? Każdy, który przychodzi z młodym cielcem i siedmioma baranami, aby go wyswięcono na kapłana, staje się kapłanem tego, który nie jest Bogiem* (13, 9).

Reasumując to, co zostało powiedziane dotychczas, stwierdzamy: wcześniejsze wypowiedzi biblijne (roczniki królewskie, Amos, Ozeasz) bądź nie zajmują się kapłaństwem Izraela, bądź gania je za jego postawę, nie atakują jednak legalności jego urzędu. Wypowiedzi późniejsze (Dtr, Kronikarz) uważają kapłaństwo Izraela za równe pogańskiemu, nie mogące się równać z kapłaństwem lewickim Judy.

II. JEROBOAM ORGANIZATOREM KAPŁAŃSTWA IZRAELA

Trzeba zauważyć, że Jeroboam, fundator sanktuarium państwowego, mógł się uważać za jego właściciela. Sanktuarium koronne było w pierwszym rządzie kaplicą królewską i król był kierownikiem kultu w niej sprawowanego¹⁷. Tak więc do niego należało ustanowie-

¹⁵ Por. H. W. Wolff, *Dodekapropheten 1: Hosea* (BK XIV, 1), Neukirchen-Vlyun 1965, s. 93. Fragment Oz 4, 4—11 jest przedmiotem szczegółowej analizy u R. Vuilleumier-Bessard, *La tradition culturelle d'Israël dans la prophétie d'Amos et d'Osée* (Cathiers Théologiques 45), Neuchâtel (Suisse) 1960, ss. 54—57.

¹⁶ Por. W. Gesenius—R. Robinson, *A Hebrew and English Lexicon of the Old Testament*, Oxford 1972, s. 766.

¹⁷ G. Widengren, *Sakrales Königtum im Alten Testament und im Judentum*, Stuttgart 1955, s. 14, wyraża opinię, że król był „der absolute Leiter des staatlichen Kultus und zugleich Hoherpriester”. Ostatnia część stwierdzenia nie jest prawdziwa jak tylko w odniesieniu do okresu po niewoli babilońskiej.

nie kapłaństwa swego sanktuarium. Królowie Jerozolimy, Dawid czy Salomon, powołują arcykapłanów i organizują kult w świątyni z całą swobodą¹⁸. Jest więc całkiem naturalne, że Jeroboam czynił to samo w Betel, że ustanowił tu kapłanów. Aby dobrze zrozumieć inicjatywę króla w tym względzie, trzeba wyjaśnić dwa wyrażenia użyte w 1 Krl 13, 33.

Wyrażenie *millē' jad* jest bardzo starożytne i jego znaczenie podstawowe jest *napełnić rękę*. W Biblii wyrażenie ma sens bardziej abstrakcyjny i oznacza często *inwestyturę kapłańską*¹⁹. Bardzo wczesny przykład takiego użycia naszego wyrażenia mamy w opowiadaniu o sanktuarium Miki, Sdz 17, 5—12. Wyrażenie *millē' jad* pojawia się w tym samym sensie w tradycji o zerwaniu przymierza pod Synajem, w jej fragmencie poświęconym Lewitom (Wj 32, 29). Akkadyjskim odpowiednikiem tego wyrażenia jest *mullū qātā* (*napełnić rękę*), które często przybiera sens: *włożyć w rękę, powierzyć odpowiedzialność obdarzyć urzędem*²⁰. W archiwach Mari z epoki Hammurabiego wyrażenie *napełnienie rąk* zachodzi jako termin techniczny na określenie części łupu, który przypada prawnie określonej kategorii oficerów. W wypadku kapłana określałoby to jego prawo do części ofiar składanych w sanktuarium²¹. Autorzy biblijni używając tego samego wyrażenia w odniesieniu do Jeroboama stwierdzają, że król dawał godność kapłańską z przeznaczeniem dla królewskiego sanktuarium.

Jest powiedziane następnie, że Jeroboam brał kandydatów do tego kapłaństwa *miqsôt hām*. Tłumacze bardzo różnią się w przekładzie tego wyrażenia²². Rzeczownik *qāsāh* oznacza *koniec, granicę*. Przez *miqsôt*, literalnie *spśród ludu*, byłaby rozumiana w naszym tekście wspólnota, całość ludu²³. Ten sam sens jest potwierdzony przez tekst Ez 33, 2, a specjalnie Lb 22, 41, gdzie jest mowa o Balaamie, spoglądającym na cały obóz Izraela. Chodzi tu o masę, o wszystkie szeregi ludu. W tym świetle przekład *Authorized Version* „z najniższych warstw narodu” nie jest niczym uzasadniony²⁴. Jest jednak trudno

¹⁸ Por. 2 Sm 8, 17—18; 20, 25—26; 1 Krl 4, 4; 1 Krl 2, 26—27. 35.

¹⁹ Gesenius-Robinson, *Lexicon*, dz. cyt., s. 570.

²⁰ L. Hartman — P. van Imschoot, *Priestly Ordination*, W: *Encyclopedic Dictionary of the Bible*, ed. by L. Hartman, New York 1963, s. 1919; por.: F. Delitzsch, *Assyrisches Handwörterbuch*, Leipzig 1896, s. 409 b.

²¹ R. de Vaux, *Les Institutions de l'Ancien Testament*, Vol. 2, Paris² 1967, s. 197; por.: M. Noth, *Amt und Berufung im Alten Testament* (Bonner Akademische Reden 19), Bonn 1958 = *Gesammelte Studien zum A. T.*, München² 1960, Bd. 1, s. 312.

²² N. p.: Vulgata „et sacerdotes de extremis populi”; LXX: *Kài epóiesen ek mērous tou laou hiereis*; *La Bible de Jérusalem*, éd. entièrement revue et augmentée 1973: „des prêtres pris du commun”; *New English Bible*: „from every class of the people”.

²³ M. Noth, *Könige*, dz. cyt., s. 268.

²⁴ J. Gray, *Kings*, dz. cyt., s. 317.

przypuścić, by Jeroboam powołał do służby kapłańskiej ludzi byle jakiego pochodzenia²⁵. Kapłaństwo sanktuarium królewskiego ma wielkie znaczenie i to z punktu widzenia zarówno kultowego, jak politycznego. Decyzje króla w tym względzie musiały być dobrze przemyślane. Wyobrażamy sobie, jakie tarcia socjopolityczne towarzyszyły rewolucji i formowaniu się Królestwa Izraela. Społeczeństwo pokoleń północnych pełne było ośrodków o wielkich ambicjach, rywalizujących klanów, centrów kananejskich do zasymilowania. Jeroboam zdawał sobie sprawę z roli kapłaństwa sanktuarium królewskiego w procesie konsolidacji wszystkich sił narodu wokół nowo stworzonej dynastii. Wydaje się więc oczywiste, że Jeroboam powołał do kapłaństwa ludzi z najwyższych warstw społecznych. Idea ta może być wyrażona przez hebrajskie *miqsôt hā'am*. Tekst Sdz 18, 2 notuje, że Danici wybrali spośród swojego pokolenia pięciu ludzi do zbadania północnych terenów Palestyny. Wyrażenie *miqsôtām* byłoby zupełnie zbyteczne po słowach *z ich pokolenia*, gdyby miało znaczenie *z ich liczby*²⁶. Tutaj określenie *miqsôtām* wyraża nie mniej, jak *z ich najlepszych członków*²⁷. Mamy zatem prawo przetłumaczyć podobnie to samo wyrażenie w naszym tekście 1 Krl 12, 31 (i 13, 33): *I ustanowił on kapłanów spośród najwyższych warstw narodu*.

III. KAPŁAŃSTWO IZRAELA A KAPŁAŃSTWO LEWICKIE

Annalista zanotował, że kapłani zamianowani przez Jeroboama nie byli spośród synów Lewiego — 1 Krl 12, 31b. Informację tę należy uznać za historyczną²⁸. Deuteronomista na niej opiera się w 13, 33. Kronikarz również ją potwierdził, 2 Krn 13, 10. Aby zrozumieć decyzję Jeroboama, który wyeliminował Lewitów od posługi kapłańskiej w swoim królestwie, trzeba ustalić pewne kwestie dotyczące Lewitów i ich miejsca w społeczności izraelskiej w czasach monarchii.

Nie wiadomo dokładnie, kim byli Lewici na samym początku. Różne są tradycje biblijne, które opowiadają o tych początkach.

²⁵ Por. M. Aberbach — L. Smolar, „Aaron, Jeroboam, and the Golden Calves”, JBL 86 (1967) s. 131, N. 8.

²⁶ Tłumacze LXX, nie rozumiejąc wyrażenia, po prostu je opuścili.

²⁷ Takie tłumaczenie zostało zaproponowane przez A. B. Ehrlich, *Randglossen zur hebräischen Bibel. Textkritisches, Sprachliches und Sachliches*, Leipzig 1910, Bd. 3, s. 145: „aus ihren tüchtigsten Männern”; por.: Tamże, Bd. 7, s. 247; M. Aberbach — L. Smolar, Art. cyt., s. 131: „from among the best elements of the people”. Jako paralełę można wskazać tekst Rdz 47, 2.

²⁸ S. Talmon, *Divergences in Calendar-Reckoning in Ephraim and Judah*, VT 8 (1958) s. 53, wyraża pogląd, że informacja 1 Krl 12, 31 o powołaniu nielewickiego kapłaństwa w Betel powinna być brana *cum grano salis*. W. F. Albright, *From the Stone Age to Christianity*, Baltimore² 1946, s. 228n, był podobnego zdania. Ale E. Nielsen, *Shechem. A Traditio-Historical Investigation*, Copenhagen 1955, s. 198, stwierdza i wykazuje autentyczność informacji o nielewickim kapłaństwie.

Według Lb 3, 6 Lewici są do usług Aarona, ale według Wj 32, 25—29 zostali oni powołani przeciw Aaronowi, który pchnął Izraela do bałwochwalstwa. Z tekstu Pwt 10, 6—9 w jego aktualnej formie wynika, że Lewici zostali wybrani przez Mojżesza dopiero po śmierci Aarona. Jeżeli odniesiemy się do tradycji jeszcze starszych, to zobaczymy, że tam są oni przedstawiani jako świecki klan, odznaczający się okrucieństwem: Rdz 34, 25; 49, 5—7. Temu szczepowi o wybitnych talentach wojennych powierzono arkę przymierza, by ją nosił i bronił w razie potrzeby. Od tego momentu począwszy Lewici sprawowali funkcje kultowe w sanktuarium arki i stopniowo plemię laickie stało się kastą kapłańską²⁹. W epoce Sędziów dowiadujemy się o jednym Lewicie anonimowym, mieszkającym w górach Efraima: Sdz 19, 1. W innym tekście czytamy, że jakiś Lewita włóczęga został zaangażowany przez Mikę w jego sanktuarium domowym. Danici emigrujący ku północy zabrali idola Miki i Lewitę, który go strzegł. To jest jedyny Lewita tego okresu, którego podano genealogię: Jehonatan, młody Lewita z Sdz 17 pochodzi od Mojżesza, a przez niego od Lewiego³⁰.

Jest co najmniej zastanawiające, że księga Królów, poza wzmianką o kapłaństwie nielewickim Jeroboama (1 Krl 12, 31), nie mówi wcale o Lewitach. Jakież światło na sytuację Lewitów w tej epoce rzucają wykazy miast lewickich, zamieszczone w Lb 35, Joz 21 i 1 Krn 6, które nie powstały wcześniej jak za czasów Dawida-Salomona³¹. Nie wiadomo, w jakiej mierze Salomon skopiował tu praktykę administracyjną egipską stosowaną w Kanaanie. Jest jednak pewną rzeczą, że celem tej polityki było wchłanianie i wiązanie z monarchią nowych terenów, świeżo zdobytych na Kananejczykach. To wyjaśnia, dlaczego owe miasta znajdują się z reguły daleko od centrum, często przy granicach. Gęste zasiedlenie przez Lewitów południowych terenów Beniamina zdradza intencje stworzenia przeciwwagi dla wpływowego rodu Saula. Lewici jako lojalni słudzy królewscy mieliby na określonych terenach również zadania fiskalne czy obronne³².

W pierwszej połowie w. VIII najpóźniej, pokolenie Lewiego posiada monopol służby kapłańskiej (Pwt 33, 8—11). Ale ten monopol nie istniał wcześniej. Mika, zanim znalazł Lewitę, powierzył sanktuarium swojemu synowi, Sdz 17, 5. Samuel, z pokolenia Efraimita

²⁹ Por.: Th. J. Meek, *Aaronites and Zadokites*, W: „The American Journal of Semitic Languages and Literature” 45 (1928) ss. 149 nn; R. de Vaux, *Les Institutions de l'A. T.*, Vol. 2, ss. 213—231.

³⁰ Masoreci byli zgorznięci tą genealogią schizmatycznego kapłaństwa sanktuarium Dan i dlatego zamienili oni *mōšeh* na *menasšeh*. Lekcja oryginalna jest potwierdzona przez starożytne przekłady: LXX, Vetus Latina, Vulgata.

³¹ B. Mazar, *The Cities of Priests and Levites*, VT Sup (Leiden 1960), ss. 195, 204nn.

³² J. Gray, *Kings*, dz. cyt., s. 296, N. 13; Tenże: *Joshua, Judges, Ruth* (Century Bible), London 1967, ss. 26—31.

(1 Sm 1, 1), sprawował funkcję kapłańską — 1 Sm 2, 18; 7, 9; 9, 13; 10, 8³³. Dawid ustanowił kapłanami również swoich synów, 2 Sm 18, 18.

IV. KAPŁAŃSTWO PÓŁNOCY A KAPŁAŃSTWO SYJONU

Jest rzeczą niezmiernie ciekawą, że po zdobyciu Jerozolimy przez Dawida, Abiatar dzielił funkcję najwyższego kapłana ze Sadokiem, 2 Sm 15, 24—29. Podczas gdy Abiatar, jedyny, który się ostał z masakry w Nob (1 Sm 22, 20—23), pochodził od Helego, kapłana Szilo (1 Sm 4, 3 por. 1 Krl 2, 27), a więc z rodziny lewickiej, to Sadok był według wszelkiego prawdopodobieństwa spadkobiercą kapłaństwa Melchizedeka, księcia-kapłana kananejskiego sanktuarium Jerozolimie (Por. Rdz 14, 18—20). Ale po śmierci Dawida jednym z pierwszych aktów Salomona było wygnanie Abiatara do Anatot (1 Krl 2, 26—27), w wyniku czego Sadok pozostał sam na urzędzie arcykapłana (1 Krl 2, 35). W czasach Jeroboama funkcjonowało więc w Jerozolimie kapłaństwo nielewickie³⁴.

Wydaje się, że koła lewickie Północy upatrywały w Jeroboamie tego, który przywróci Lewitom ich kapłańskie prerogatywy. Prorok Achiasz ze Szilo (1 Krl 11, 29—39) był prawdopodobnie wyrazicielem tych tendencji, kiedy udzielał swego poparcia Jeroboamowi³⁵. Ale szybko dokonał się kompletny rozłam między Lewitami a Jeroboamem. Możemy się tylko domyślać przyczyn tego konfliktu. Inicjatywę kultowe Jeroboama, fundacja złotych cielców, ambicja króla-arcykapłana, mogłyby wzbudzić niezadowolenie Lewitów. Nie jest wykluczone, że to niezadowolenie przekształciło się w otwartą rewoltę. Taki obrót rzeczy wyjaśniałby nieoczekiwaną ucieczkę Jeroboama z Sychem, obranego pierwotnie przez króla na stolicę państwa (1 Krl 12, 25)³⁶. Sychem musiało być mocnym ośrodkiem lewityzmu.

Na zerwanie Jeroboama z Lewitami wpłynęła też zapewne ich sytuacja polityczna. Jeżeli przedtem Lewici funkcjonowali jako urzędnicy scentralizowanej monarchii Salomona, to Jeroboam powinien był osłabić ich wpływy. W ten sposób przecinał skutecznie więzy łączące jego poddanych z Jerozolimą i dynastią Dawida.

W takiej to sytuacji Jeroboam zdecydował się na kapłaństwo lokalne, starożytne i godne szacunku. Było to kapłaństwo Betel, uzupełnione ludźmi z wysokich warstw Izraela. Kapłaństwo Betel miało

³³ O wiele później Samuel i jego przodkowie zostali włączeni również do jednej z genealogii lewickich, 1 Krn 6, 18—23.

³⁴ R. H. Kennet, *The Origin of the Aaronite Priesthood*, „The Journal of Theological Studies” 6 (1905) ss. 168n. E. Nielsen, *Shechem*, dz. cyt., s. 198, widzi w posunięciu Jeroboama właśnie chęć skopiowania sytuacji kultowej, istniejącej w Jerozolimie.

³⁵ F. Dumermuth, *Zur deuteronomischen Kulttheologie und ihren Voraussetzungen*, ZAW 70 (1958) s. 81; A. Caquot, art. cyt., s. 26.

³⁶ Por. E. Danielius, art. cyt., ss. 206n.

tradycje, sięgające Patriarchów. Już za Abrahama i Jakuba było tu znane i uczęszczane sanktuarium (Rdz 12, 8; 28, 10—22; 35, 1—7). Jest prawdopodobne, że kapłaństwo to zachowało swoje prawa kultowe również po podboju miasta przez Jozuego. Rzeczywiście Betel zostało zdobyte bez zniszczenia³⁷. W epoce Sędziów Betel było przez pewien czas sanktuarium centralnym amfiklionii (Sdz 21, 2) i wtedy kapłaństwo miejscowe przyjęło do swego grona Pinchasa, potomka Aarona³⁸. Następnie całe kapłaństwo Betel zaczęło się uważać za pochodzące od Aarona. Trzeba tu zaznaczyć, że gdy chodzi o stare tradycje, to kapłaństwo Aarona i Lewiego są rzeczami różnymi³⁹. Opozycja między Aaronem i Lewitami jest jeszcze widoczna w Wj 32. Inne echo polemiki Lewitów z kapłaństwem Aarona dostrzegamy w Lb 16⁴⁰. Jest również znamienne, że Pinchas, potomek Aarona i stróż arki w Betel według glosy Sdz 20, 27b—28a, nie został nazwany Lewitą.

Nie wcześniej jak w czasach niewoli, albo później jeszcze dokonało się zlanie Aaronidów i Lewitów⁴¹. Przedtem już Sadokici zidentyfikowali się z Lewitami⁴². W ten sposób można było ukazać Aarona

³⁷ Według Sdz 1, 22—26 Betel zostało zajęte przez pokolenie Józefa drogą podstępny. Jednak archeologia wskazuje na ślady wielkiego zniszczenia i pożaru w Khirbet Beitin, identyfikowanym ze starożytnym Betel (za E. Robinsonem, *Biblical Researches in Palestine*, Vol. 1, Boston² 1856, ss. 449—50). Przeprowadzono cztery kampanie wykopalisk archeologicznych w Betel w latach 1934 (pod dyrektcją W. F. Albrighta) i 1954, 1957, 1960 (pod kierunkiem J. L. Kelsa). Ten ostatni sprecyzował datę zburzenia Betel kananejskiego na lata „between c. 1240—1235 B. C.” — Kelson (wyd.), *The Excavation of Bethel 1934—1960*, (AASOR 39) Cambridge 1968, s. 48. Podobnie pisał już wcześniej Albright, *The Kyle Memorial Excavation at Bethel*, BASOR 56 (1934) s. 3. Ale R. de Vaux, *Histoire ancienne d'Israël*, Vol. 1, Paris 1971, s. 567, N. 72, uznał tę datę jako „entièrement arbitraire”.

³⁸ W. Beyerlin, *Herkunft und Geschichte der ältasten Sinaitraditionen*, Tübingen 1961, s. 152.

³⁹ Y. Kaufmann—M. Greenberg, *The Religion of Israel from its Beginnings to the Babylonian Exile*, Chicago 1960, s. 196 n.

⁴⁰ Opowiadanie księgi Liczb 16 w swej formie aktualnej łączy dwie różne tradycje: opowiadanie JE o rewolcie politycznej Rubenitów Datana i Abiramą (ww. 1 b. 12—15. 26 b. 27b—32) i opowiadanie kapłańskie (P) o pretensjach Kechahitów (= Lewitów) wobec Aaronidów (1 a. 3—11. 16—24. 26a; 17, 1—15). Por. O. Eissfeldt, *Hexateuchsynopse*, Leipzig 1922, przedruk: Darmstadt 1962, ss. 173—76. Trudno jest rozstrzygnąć, czy mamy tu do czynienia z transpozycją na czas wędrówki po pustyni konfliktów między różnymi grupami kapłańskimi, występującymi nawet za czasów po niewoli (G. von Rad, *Theologie des Alten Testaments*, München⁶ 1969, Bd. 1, s. 289), czy też tradycje te odzwierciedlają rzeczywiście epizody z epoki przed podbojem Kanaanu (S. Lach, *Księga Liczb*, PSST II, 2, Poznań 1970, ss. 164n; A. Clamer, *Nombres*, BPC, Paris 1964, s. 339).

⁴¹ R. de Vaux, *Les Institutions*, dz. cyt., Vol. 2, s. 217. Według historyków żydowskich Y. Kaufmann—M. Greenberg, *The Religion of Israel*, dz. cyt., s. 197, Aaronidzi wywodzą swoje początki od pogańskiego kapłaństwa w Egipcie.

⁴² F. S. North, *Aaron's Rise in Prestige*, ZAW 66 (1954) s. 194.

jako pierwszego arcykapłana i założyciela kapłaństwa lewickiego⁴³. Tak więc „przeniesiono w epokę początków Izraela wyłączone prawo jednego pokolenia do funkcji kultowych i rolę dominującą kapłaństwa Jeruzolimy, dwie prerogatywy, które zostały osiągnięte w wyniku długiego procesu historycznego”⁴⁴.

KONKLUZJA

Dążąc do uniezależnienia swego królestwa od Judy, Jeroboam zorganizował w Izraelu życie religijne, kultowe. Jednym z elementów istotnych tej organizacji było ustanowienie kapłaństwa dla królewskiego sanktuarium w Betel. Król odsunął od służby kapłańskiej Lewitów, wprowadzając na ich miejsce kapłaństwo lokalne, uzupełnione ludźmi z wyższych warstw społeczeństwa. Kapłaństwo to spotkało się zasadniczo z ujemną oceną ze strony zarówno proroków, jak i pisarzy natchnionych. Deuteronomista i Kronikarz uważają je za nielegalne i równe pogańskiemu. Ale stwierdziliśmy, że nie było ono mniej legalne niż kapłaństwo Jeruzolimy w tej samej epoce. Co więcej, mogło się ono wylegitymować bardzo czcigodnym przodkiem z epoki Wyjścia, podczas gdy Sadokici jerozolimscy sięgali swoimi początkami zaledwie czasów Dawida. Prorocy VIII w. potępiłi kapłaństwo Izraela nie za pochodzenie, ale za postawę poszczególnych kapłanów i kapłaństwa w całości: wysługiwanie się panującym kosztem wierności prawu Bożemu, szukanie interesu z zaniedbaniem nauki i karcenia ludu. Pod ich kierownictwem kult zaraził się bałwochwalstwem, często przeradzał się w orgie i praktyki seksualne na wzór kultów ludów pogańskich.

Tarnów

KS. TADEUSZ BRZEGOWY

⁴³ Genealogia lewicka 1 Krn 24, 3 przedstawia kapłaństwo Szilo-Nob-Jeruzalem aż do wygnania Abiatara jako potomstwo Itamara. Sadok, który wchodzi na miejsce Abiatara, zostaje połączony z Aaronem przez Eleazara, 1 Krn 5, 30—41; 6, 35—38; Ezd 7, 1—5. Por.: R. H. Kennett, *The Origin of the Aaronite Priesthood*, JTS (1905) s. 168.

⁴⁴ R. de Vaux, *Les Institutions*, dz. cyt., Vol. 2, s. 217.